

МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНА ТЕХНІЧНА ДОКУМЕНТАЦІЯ ТА ТЕРМІНОЛОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Алла МІЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено аналізу термінологічної діяльності як одного з визначальних факторів оптимізації процесу створення мультимовної технічної документації. У статті аналізуються окремі етапи та види термінологічної діяльності, принципи укладання сучасних мультимовних терміносистем та проблеми консистентності фахового тексту.

Ключові слова: термінологічна діяльність, терміносистема, термінологічна база даних, стандартизація та гармонізація термінології.

The article is devoted to the analysis of the terminological activity as one of the determining factors for optimizing the process of multilingual technical documentation creation. The stages and kinds of terminological activity, the principles of multilingual term systems formation and the problems of technical text consistency have been analyzed in the article.

Key words: terminological activity, term system, term database, term normalization and term harmonization.

Інтенсивна міжнародна співпраця в галузі політики, економіки й виробництва та юридичні норми експортно-імпортних операцій для виробників та постачальників суттєво вплинули на зростання обсягів перекладу у світі, спеціалізацію фахового перекладу та організацію процесу створення мультимовної документації. Крім того, обсяги технічної документації постійно збільшуються через складність сучасної техніки. Цей феномен П. Квінтал¹ проілюстрував на прикладі технічної документації для літаків у 20 ст.:

1910 рік – документація та літаки складала приблизно 100 сторінок

1930 рік – 1.000 сторінок

1950 рік – 20.000 сторінок

1970 рік – 25.000 сторінок

1990 рік – 50.000 сторінок

Ще одним суттєвим фактором впливу на сучасні тенденції перекладацької галузі є науково-технічний прогрес, оскільки технічні та технологічні інновації дозволяють скорочувати виробничі цикли та час виходу продукту на ринок (Time-to-Market-Zeiten), а глобалізація економіки супроводжується збільшенням кількості мов-перекладу, необхідністю

¹ Quintal – технічний редактор, який спеціалізується в галузі літакобудування й створює тексти контрольованою мовою АЕСМА, конференція присвячена проблемам індустріального використання контрольованих мов у Торонто 26-29.09.2002

локалізації технічної документації до національних норм та стандартів й популяризацією аутсорсингу в галузі перекладу.

Ці екстралінгвальні чинники створили передумови для розбудови цілої індустрії лінгвістичних послуг, основу якої складають сучасні комп'ютеризовані технології, а саме: системи створення контенту (*Content Management System, Authoring Memory, Desktop Publishing*), програмні продукти для створення, управління та підтримки термінологічних баз даних і автоматичної екстракції термінології (*Term Extraction*), інтегровані системи перекладу (*Translation Memory*), які можуть поєднуватись в одне середовище за допомогою веб-базованих технологій, напр.: через протоколи FTP, Windows API та ін. Крім того, можливість інтеграції у робоче середовище технічного редактора та перекладача систем контролю за дотриманням корпоративної мови (*Controlled Language Checker*) сприяє консистентності формувань, термінології та перекладу, що дозволяє заощаджувати кошти на перекладі й полегшує когнітивне опрацювання тексту реципієнтам.

Але технологічно-організований процес створення мультилінгвальної документації, який складається з певної послідовності чітко визначених процедур, орієнтованих на колективне виконання проекту, гостро поставив проблему унормування й стандартизації, у першу чергу, термінології. Тому проблема унормування, стандартизації й гармонізації терміносистем актуальна для наукового вивчення, а комплексність проблеми дозволяє виокремити цікаві для лінгвістичного аналізу етапи термінологічної діяльності, а саме: забезпечення консистентності термінології у фаховому тексті, принципи укладання сучасних терміносистем, переклад термінології у контексті перекладу технічного тексту тощо.

Консистентне уживання термінології в тексті дозволяє реалізувати один з найважливіших принципів сучасного перекладу – можливість повторного використання збережених у пам'яті автора (*Authoring Memory*) чи пам'яті перекладу (*Translation Memory*) сегментів тексту (*fuzzy matches, exact matches*) для генерації нового тексту або перекладу. Проте необхідно диференціювати монолінгвальну і мультилінгвальну консистентність. Монолінгвальна консистентність тексту досягається за рахунок відмови від морфосинтаксичних варіантів термінів, що, в свою чергу, полегшує сприймання цього тексту реципієнтам. А. Шмідт-Віггер досліджуючи різні корпуси німецькомовних технічних текстів створила таку класифікацію неконсистентних термінів [6]:

1) композити або їхні семантично-еквівалентні словосполучення, напр.: *Autogenschweißen = autogenes Schweißen; Nockenwellenanordnung = Anordnung der Nockenwelle;*

2) цілісні композити та дефісне написання конститuentів композитів, напр.: *Airbagmodul = Airbag-Modul; Automatikgetriebe = Automatic-Getriebe.* За можливості двозначного тлумачення семантики композита, перевага надається дефісному написанню такого терміна, напр.: *Staubecken = Stau-Becken vs. Staub-Ecken;*

3) варіювання орфографічної форми термінів, як правило, греко-латинського походження. Цей феномен характерний для випадків, коли терміни греко-латинського походження запозичуються у мову-реципієнт не безпосередньо, а через мову-посередник, і пояснюється дивергенцією систем консонантизму у різних мовах, напр.: *aufklipsen = aufclipsen; Amperemeter = Ampèremeter;*

4) композити із сполучувальними елементами або без них, напр.: *Ausgleichsschlauch = Ausgleichschlauch;*

5) варіювання синонімічних дериваційних афіксів, напр.: *Anziehungsmoment = Anzugsmoment;*

6) повна або усічена (еліптична) форма термінів, якщо це дозволяє на основі знання чи контексту реконструювати значення терміна, напр.: *Rücklaufsperrventil = Sperrventil; Ausdrückwerkzeug = Ausdrücker; Anziehdrehmoment = Anziehungsmoment;*

7) синонімічні терміни, напр.: *Abgasleitung = Abgasrohr;*

8) повна форма термінів або їх скорочені за рахунок абрєвіації чи акронімії варіанти, напр.: *Abgasrückführung = AGR.*

Консистентне уживання термінології у технічному тексті досягається за рахунок дотримання чітко визначених правил, серед яких виокремлюються такі:

- 1) дозволяється уживання виключно унормованих термінів;
- 2) неунормовані варіанти термінів не дозволяється уживати в процесі термінотворення;
- 3) виключається можливість уживання синонімічних термінів;
- 4) термінотворення базується на дотриманні правил правопису: разом, окремо або через дефіс;
- 5) термінотворення базується на аналогії;
- 6) терміни-акроніми повинні утворюватись на основі конститuentів композитів;
- 7) необхідно укладати паралельні корпуси термінів у напрямках: мова-оригіналу та мова-перекладу, а також мова-перекладу – мова-оригіналу та користуватися цими корпусами в процесі перекладу.

Саме останнє правило є визначальним для досягнення мультилінгвальної консистентності термінології у технічному тексті, що, в свою чергу, вможливує ефективну фахову комунікацію між представниками різних мов та культур, а лакунарність термінологічної лексики чи невідповідність лексико-семантичної структури окремих термінів у різних мовах можуть стати їй на заваді.

Ефективна фахова комунікація досягається за рахунок гармонізації національних терміносистем згідно міжнародних стандартів. З метою гармонізації сучасних терміносистем їх слід формувати на ґрунті єдиної ідентично впорядкованої та класифікованої системи понять конкретної фахової галузі з урахуванням міжнародних та національних норм і стандартів. Такий принцип творення мультилінгвальних терміносистем сприяє впорядкуванню знання, уніфікованості його представлення у формі узагальнених та абстрагованих термінів, номенклатур, символів, формул чи цифрових позначень та полегшує процес перекладу.

Міжнародна уніфікація термінології передбачає не тільки ідентичний механізм формування конкретної терміносистеми та впорядкування й класифікації термінології в межах цієї системи, а й уніфікацію дефініцій термінів за рахунок експлікації ідентичних семантичних компонентів терміна. Тому залучення у процес термінотворення словотворчих морфем та афіксів греко-латинського походження, присутніх у багатьох європейських мовах, є дієвим інструментом гармонізації термінів у різних мовах, напр.: *Monitor* - *lat. monitor, zu: monere* (2.Part.: *monitum*) „(er)mahnen”: *monitor* (англ.) – *Monitor* (нім.) – *monitor* (франц.) – *monitor* (італ.) – *monitor* (іспан.) – *монитор* (рос.) – *монітор* (укр.) [1].

Проте, консистентність не завжди означає якість. Якість мультилінгвальної документації визначається якістю тексту-оригіналу, оскільки саме текст-оригіналу перекладається мовами-перекладу. Тому повторне використання термінів чи сегментів тексту мови-оригіналу із змістовними, логічними або орфографічними помилками призводить до, так званого, ефекту GIGO (*garbage in – garbage out* «Сміття на вході, сміття на виході»). Термін GIGO був запозичений у фахову мову перекладу з інформатики, у якій він слугує позначенням процесу виводу комп'ютером беззмістовних результатів, якщо на вході були введені беззмістовні дані. У контексті перекладу це означає, що без якісного тексту-оригіналу виключається можливість якісного перекладу. Тому менеджмент якості в процесі створення технічного тексту є визначальним фактором його якісного перекладу.

Таким чином, термінологічна діяльність – найбільш суттєва складова в процесі роботи над перекладацьким проектом, починаючи з фази створення тексту мовою-оригіналу до його мультилінгвального перекладу. Технологічно організований процес створення мультилінгвальної технічної документації складається з таких етапів як: а) планування проекту з огляду на реципієнта; б) експорт та оцінка існуючих термінологічних баз даних з огляду на можливість їх використання у новому проекті; в) додавання відсутніх у базі даних термінів, необхідних для виконання проекту, та доопрацювання наявних у термінологічній базі номінацій, напр.: вилучення синонімів або термінів, орфографічна форма яких не відповідає нормам правопису, заміна застарілих термінів їх актуалізованими унормованими варіантами тощо; г) подальше доопрацювання термінологічної бази даних в процесі роботи над проектом. Можливість залучення до роботи над термінологією всіх учасників проекту, визначення для них індивідуальних прав доступу для окремих процесів та обов'язкова оплата послуг термінологічної діяльності замовником, дозволяє залучати термінологічні ресурси

окремих учасників проекту, їхній досвід та кваліфікацію, що позитивно впливає на якість проекту та дозволяє скорочувати терміни його виконання. Доопрацювання існуючої термінологічної бази та додавання нових термінів передбачає визначення для команди термінологів єдиної стратегії термінотворення та унормування термінології, дотримання якої дозволяє уніфікувати термінологічну базу даних, яка створюється командою термінологів, що подекуди працюють дистанційно.

Залежно від мети та завдання, термінологічна діяльність диференціюється на:

- 1) описативну та прескриптивну
- 2) монологічну та мультимедійну
- 3) систематичну та контекстуальну
- 4) орієнтовану на систему понять або номінацій

Охарактеризуємо окремі види термінологічної діяльності докладніше. Так, прескриптивна або унормуюча термінологічна діяльність скерована на створення й використання уніфікованої термінології [2: 233], а описативна – на аналіз та опис уживаної на певному хронологічному зрізі термінології без будь-яких приписів щодо її застосування.

Систематична термінологічна діяльність має на меті підтримку конкретної термінологічної бази термінів в актуалізованому стані, що передбачає додавання нових термінів, вилучення застарілих термінів, «очищення» термінології від синонімічних та неконсистентних термінів тощо. Контекстуальна термінологічна діяльність передбачає роботу з термінологією конкретного тексту, а саме: експорт термінологічної бази для виконання певного проекту, пошук відсутніх у термінологічній базі термінів, необхідних для виконання замовлення, тощо.

Орієнтована на номінацію термінологічна діяльність передбачає впорядкування терміносистеми за номінаціями, до яких подаються всі можливі дефініції та маркування. Це можна проілюструвати на прикладі словника електроніки, технології передачі даних, телекомунікації та медіа Ферреті, у якому англіцизм *attachment* у фаховій субмові приладобудування означає „Zusatzgerät”, у фаховій субмові електронної комунікації – „zusätzlicher Anschluß”, у фаховій субмові офісної техніки – „Anlage”, у фаховій субмові інтернету – „Dateianhang” та „E-Mail-Anlage”, у фаховій субмові техніки – „Anbringung” [4: 57]. Цей приклад є яскравим унаочненням того факту, що загальна комп’ютеризація й поширення знання детермінують міграцію термінів за межі термінологічних систем і формування ретермінологізованих одиниць номінації за рахунок спеціалізації термінологічної лексики.

У практичній термінологічній діяльності цей феномен використовується для укладання реєстру термінів до проекту, у який заносяться синонімічні терміни із зазначенням їх статусу для проекту, а саме: а) термін, якому слід надавати перевагу (*preferred*); б) дозволений термін (*admitted*); в) заборонений термін (*deprecated*). Наприклад, на сучасному етапі у фаховій галузі комп’ютерної техніки варіанти терміна «комп’ютер» у термінологічній базі даних технічного редактора чи перекладача будуть мати статус: *Computer* (*preferred*); б) *Rechner* (*admitted*); в) *Komputer* (*deprecated*).

У терміносистемах орієнтованих на систему понять до кожного поняття подається одна словникова стаття, у якій, крім дефініції, перераховуються всі можливі синоніми, а терміно-омоніми або полісемантичні терміни, що слугують позначення інших понять, подаються у різних словникових статтях, напр.: німецький термін *Bank* у значенні «фінансова установа» та у значенні «меблі для сидіння» будуть подаватися в різних словникових статтях, де разом з останнім будуть наведені синоніми як, напр., *Stuhl*, *Hocker* тощо.

Суттєвих змін зазнала також галузь публікації галузевих термінологій, а саме: через надзвичайно динамічний розвиток сучасних терміносистем така класична форма публікації як фаховий словник ні за якісними, ні за кількісними характеристиками не відповідає вимогам сучасності, оскільки виключає можливість ефективного управління базами даних та їх підтримку в актуалізованому стані. Тому, електронна термінографія у вигляді реєстрів термінологічних одиниць, глосаріїв, електронних фахових словників та електронних баз даних витіснила традиційні друковані словники, а завдання сучасного термінолога полягає у зборі, систематизації, опрацюванні та унормуванні фахових термінологічних номінацій та

формуванні їх дефініцій у як найкоротші терміни після їх створення, оскільки саме термінологія є основним засобом комунікації для фахівців, експертів галузі та основним компонентом якісного технічного перекладу. В основі термінологічної діяльності – глибоке та системне знання термінознавства як одного з напрямків лінгвістики про поняття, терміни та їх дефініції, основними напрямками досліджень якого є:

- 1) створення уніфікованих принципів термінотворення, а також класифікації та систематизації галузевих терміносистем;
- 2) аналіз динаміки галузевих терміносистем;
- 3) створення уніфікованих принципів системної розбудови галузевих терміносистем [3: 77].

Гарантом взаєморозуміння для термінологів також слугує уніфікована термінологія. Цю «термінологію термінології» [3: 78] було створено спільними зусиллями національних та міжнародних інститутів з унормування й стандартизації, серед яких найбільш важливі для німецької мови представлені нормами DIN 2330 «Begriffe und Benennungen – Allgemeine Grundsätze», DIN 2331 «Begriffssysteme und ihre Darstellung (1980)», 2332 «Benennen international übereinstimmender Begriffe», 2340 «Kurzformen für Benennungen und Namen – Bilden von Abkürzungen und Ersatzkürzungen – Begriffe und Regeln», 2342-1 «Begriffe der Terminologielehre – Grundbegriffe» [5]. Німецькі норми, як і інші національні норми, узгоджуються та гармонізуються з міжнародними стандартами ISO.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. ABBYY Lingvo 10 : многоязычный электронный словарь [Электронный ресурс]. – Москва : ABBYY Software Ltd, 2004.
2. Arntz R. Einführung in die Terminologiearbeit / Reiner Arntz, Heribert Picht, Felix Mayer. – 5. verbesserte Aufl. – Hildesheim; Zürich; Wien : Georg Olms Verlag, 2004. – 331 S.
3. Arntz R. Terminologie der Terminologie / Reiner Arntz // Handbuch Translation / hrsg. v. M. Snell-Hornby, H. G. Höning, P. Kußmaul, P. A. Schmitt Handbuch Translation. – 2., verb. Aufl. – Tübingen : Stauffenburg-Verl., 1999. – S. 77 – 83.
4. Ferreti V. Wörterbuch der Elektronik, Datentechnik, Telekommunikation und Medien. Teil 1: Deutsch – Englisch / V.Ferreti. – 3., neu bearb. u. erw. Aufl. – Berlin Heidelberg : Springer, 2006. – 1010 S.
5. Küdes. Empfehlungen für die Terminologiearbeit / Küdes / hrsg. v. Konferenz der Übersetzungsdienste europäischer Staaten, Arbeitsgruppe Terminologie und Dokumentation. – 2., überarb. u. erw. Aufl. – Bern : MediaCenter Bund, 2002. – 115 S.
6. Schmidt-Wigger A. Building Consistent Terminologies [Electronic resource] / Antje Schmidt-Wigger. – Saarbrücken : Institut für Angewandte Informationsforschung, 1998. – Access mode : <http://wenku.baidu.com/view/c2834605e87101f69e3195cc.html?from=related.pdf> [Zugriff: 15.11.2011, 22:30 MESZ]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Міщенко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, докторантка Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України.

Наукові інтереси: переклад та прикладна лінгвістика.